

KS. ANTONI TRONINA
Lublin–Częstochowa

CHRYSTOLOGICZNA LEKTURA PS 22*

Nad tym zbawieniem wszczęli poszukiwania i badania prorocy – ci, którzy przepowiadali przeznaczoną dla was łaskę. Badali oni, kiedy i na jaką chwilę wskazywał Duch Chrystusa, który był w nich i przepowiadał cierpienia dla Chrystusa i mające potem nastąpić uwielbienia

(1 P 1, 10-11).

Kościół nieustannie rozważa misterium paschalne, przeżywając ciągle na nowo cierpienia i zbawczą śmierć Jezusa. Otóż to ustawiczne przywoływanie na pamięć cierpienia Mesjasza można stwierdzić już w tekstach Starego Testamentu na długo przed Jego przyjściem na świat. Biblijni prorocy, zwłaszcza Jeremiasz, doświadczyli tej męki w swych osobistych przeżyciach i starali się ukazać jej mistyczne znaczenie.

Nie można oczywiście uważać wyroczeni prorockich za rodzaj reportażu z przyszłości, w którym hagiograf usiłowałby odgadnąć kolejne etapy życia i męki Chrystusa. Niemniej pozostaje prawdą fakt, że Bóg pozwolił natchnionym mężom – jako sługom Jahwe – Starego Testamentu przeżyć i wnikać w tajemnicę cierpienia i chwały swego Syna. Wyraźnie rozwija tę myśl przytoczony jako motto tekst 1 P 1, 10 n.

Obok czwartej Pieśni o Słudze Jahwe (Iz 52, 13–53, 13) najsławniejszym dokumentem owej „mistyki pasyjnej” jest Ps 22: „Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił”¹. Powstanie tego utworu wiąże się z zamierzoną przeszłością

---

* Rozbudowana wersja referatu wygłoszonego podczas Tygodnia Biblijnego poświęconego tematyce cierpienia na kanwie listu Jana Pawła II *Salvifici doloris* (KUL, 28 XI 1984).

¹ Zob. J. E. C l o s e n. *Wege in die Heilige Schrift*. Regensburg 1955 s. 118.

Izraela. Różne są próby datowania Ps 22, podobnie jak i innych tekstów Psałtera: od Dawida po czasy machabejskie². Łatwiej określić jego gatunek literacki, choć i tu spotykamy rozbieżne opinie.

Na ogół określa Ps 22 jako modlitwę sprawiedliwego w cierpieniu³. Przedstawia on nędzę człowieka, który urodził się i żył w wierze ojców, w całkowitej ufności swemu Bogu, a obecnie – pogrążony w morzu cierpienia – świadom jest śmiertelnego zagrożenia. W obliczu śmierci zwraca się z głośnym pytaniem do Jahwe, który wydaje się mu Bogiem dalekim, który jakby zapomniał o swym wyznawcy, wydając go na pastwę cierpienia i szyderstwa wrogów.

Takie było pierwotne znaczenie pierwszej części tego psalmu, stanowiącej typową lamentację jednostki. Zaczyna się ona zwykłym dla tego gatunku poezji wołaniem o pomoc (w. 2-3), a kończy się pewnością wysłuchania (w. 22). Wersety 23-27 stanowią uzupełnienie liturgiczne, które wzbogaca pierwotną lamentację o wątek dziękczynienia. Zakończenie psalmu (ww. 28-32) to jeszcze późniejszy dodatek, który można nazwać „eschatologiczno-ekumenicznym”⁴. Jest on wyraźnie zabarwiony teologią Deuteroizajasza i rozwija wątek powszechnego królestwa Jahwe, do którego w przyszłości zostaną włączone „wszystkie krańce ziemi” (w. 28).

To powiązanie Ps 22 z deuteroizajaskim motywem zbawienia powszechnego, wysłużonego cierpieniem i męką Sługi Jahwe (Iz 53, 10-12), mogło sprawić, że już tradycja żydowska uznała mesjański charakter psalmu. W ślad za nią chrześcijanie od początku widzą w Ps 22 prorocstwo o męce Pańskiej i wysłużonym przezeń zbawieniu pogan⁵.

Można zatem w historii tekstu tego psalmu wyodrębnić kilka faz jego interpretacji: jednostkową, liturgiczną, eschatologiczną i chrystologiczną⁶. Pomijamy tutaj trzy pierwsze lektury psalmu, dokonane już wewnątrz Starego Testamentu⁷. Zajmiemy się natomiast bliżej jego wykorzystaniem w pismach Nowego Testamentu i najstarszych pisarzy chrześcijańskich.

Według zgodności relacji Ewangelii synoptycznych (Marka i Mateusza) Jezus w godzinie konania modlił się na krzyżu słowami Ps 22. Trzeba też przyjąć, że tak niezwykle cytat, jak początek tego psalmu, nie został włożony w usta

---

² Bliżej na ten temat pisze J. K u c. *Ps 22 w świetle metody reinterpretacji*. W: *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia*. Pod red. S. Łacha, M. Filipiaka. Lublin 1974 s. 183-191.

³ Por. H. J. K r a u s. *Psalmen*. Neukirchen 1978 s. 324 n.; S. Ł a c h. *Księga Psalmów*. Poznań 1990 s. 171-178.

⁴ A. L a n c e l l o t t i. *Salmi I*. Roma 1977 s. 182.

⁵ Wyrazem tego przekonania jest choćby tytuł psalmu w syryjskim przekładzie Peszitto: „O męce Chrystusa i o powołaniu narodów”.

⁶ A. G e l i n. *Les quatre lectures du Ps 22*. „Bible et Vie Chrétienne” 1:1953 s. 31-39.

⁷ Obfitą bibliografię podaje G. R a v a s i. *Il Libro dei Salmi I*. Bologna 1981 s. 400.

ukrzyżowanego Pana przez gminę chrześcijańską. Musiał on należeć do niezatartych wspomnień historycznych⁸. Świadczy o tym również i ten fakt, że wbrew zwyczajowi ewangelistów, ostatnie słowa Chrystusa na krzyżu podane są nie w greckiej wersji Septuaginty, lecz w oryginalnym brzmieniu hebrajskim⁹.

Mimo to za podstawę naszych dalszych rozważań nad chrześcijańską lekturą Ps 22 weźmiemy jego tekst grecki. Jest on bowiem wyrazem oficjalnej interpretacji żydowskiej u schyłku Starego Testamentu, podczas gdy tekst masorecki, wokalizowany kilka wieków później, wydaje się świadomie zacierać mesjański sens utworu¹⁰. Toteż obecnie zapoznamy się z przekładem psalmu w wersji Septuaginty, a następnie wskażemy na jego echa w księgach Nowego Testamentu.

1. Na koniec. O pomocy¹¹ porannej. Psalm Dawidowi.
2. Boże mój, Boże mój, bądź przy mnie¹² Czemuś mnie opuścił?
Daleko od zbawienia mego słowa występków moich.
3. Boże mój, wołałem za dnia, a nie wysłuchałeś,
i nocą – a nie było dla mnie wytchnienia¹³
4. A Ty w świątyni mieszkasz, Chwało Izraela!
5. Tobie zaufali ojcowie nasi,
zaufali, a Tyś ich ocalił!
6. Do Ciebie wołali i zostali wybawieni,
Tobie zaufali i nie byli zawstyżeni.
7. Jam zaś robak, a nie człowiek,
pośmiewisko ludzi i wzgarda spólstwa.
8. Wszyscy patrzący na mnie szydzili ze mnie,
mówili ustami i kiwali głową:
9. „Ufał Panu, niech go ocali!
Niech go wybawi, skoro go miłuje!”
10. Zaiste, Tyś mnie wyrwał z łona,
Tyś moją nadzieją od piersi mej matki!
11. Dla Ciebie wydobyty jestem z żywota,
od łona mej matki Tyś jest Bogiem moim!
12. Nie stój z dala ode mnie, bo ucisk jest blisko,

⁸ Tak twierdzi np. H. J. Kraus. *Theologie der Psalmen*. Neukirchen 1979 s. 238.

⁹ Raczej aramejskim. Zob. R. Rubinkiewicz. *Mk 15, 35 i Hbr 1, 8-9 w świetle tradycji targumicznej*. RTK 25:1978 z. 1 s. 59 n.

¹⁰ Przykłady interpretacji rabinackiej Ps 22 u progu ery chrześcijańskiej podaje Rubinkiewicz (jw. s. 63 n).

¹¹ Hebrajskie „'ajjelet”, tłumacz grecki oddał przez „pomoc”, w nawiązaniu do w. 20.

¹² Podwójne tłumaczenie hebr. zwrotu „'ei”; często w LXX stosowana technika przekładu.

¹³ Dosłownie: „ku mojej głupocie” („anoian”); poprawiamy na: „anesin”.

- bo nie ma obrońcy!
13. Otoczyły mnie liczne cielce,
byki tłuste mnie osaczyły.
14. Rozwarły na mnie swe paszcze,
jak lew co porywa i ryczy.
15. jak woda jestem rozlany
i rozłączyły się wszystkie me kości.
Stało się serce moje jak wosk topniejący w mym wnętrzu.
16. Moc moja wyschła jak skorupa,
a język mi przylgął do podniebienia.
I wprowadziłeś mnie w proch śmierci!
17. Bo otoczyły mnie psy liczne,
osaczyło mnie zgromadzenie złoczyńców,
przebodli ręce moje i nogi,
18. policzyli wszystkie kości moje.
przyglądali się i patrzyli na mnie.
19. Podzielili między siebie szaty moje
i los rzucali o moją suknię.
20. Ale Ty, Panie, nie odwlekaj mej obrony,
pospiesz mi na pomoc!
21. Ocal od miecza duszę moją,
moją jedyną od psich pazurów!
22. Wybaw mnie od lwich zębów,
od rogów jednorożców – uniżenie moje!
23. Będę głosił Twe imię moim braciom,
pośród zgromadzenia będę Cię opiewał.
24. Wy, co się Pana boicie, wysławiajcie Go,
chwalcie Go, całe potomstwo Jakuba,
niech się Go boi całe potomstwo Izraela!
25. Bo On nie wzgardził ani odrzucił prośby biedaka
i nie odwrócił swego oblicza ode mnie,
lecz wysłuchał mnie, gdy doń wołałem.
26. U Ciebie chwała moja w wielkim zgromadzeniu,
śluby me wypełnię wobec tych, co się Go boją!
27. Ubodzy będą jedli i nasycą się
i sławić będą Pana ci, co Go szukają;
ich serca żyć będą na wieki wieków.
28. Wspomną i nawrócą się do Pana wszystkie krańce ziemi,
pokłonią się przed Nim¹⁴ wszystkie plemiona pogan.
29. Bo do Pana należy królestwo i On włada nad poganami.
30. Jedli i oddali pokłon wszyscy syci¹⁵ tej ziemi.

---

¹⁴ Septuaginta ma tu, podobnie jak tekst hebr., 2 os. („przed Tobą”); poprawka nasza opiera się na świadectwie niektórych rękopisów i przekładu syryjskiego.

¹⁵ Greckie „piontes” znaczy dosłownie „tłusci” i jest odpowiednikiem hebrajskiego „dišnê”,

Przed Nim upadną wszyscy zstępujący do Ziemi.

- ³¹. A dusza moja żyć będzie, potomstwo moje będzie Mu służyło.
Pańskim ogłosi się pokolenie przyszłe,
³². i będą głosić Jego sprawiedliwość narodowi, który się narodzi:
„Pan to uczynił!”

Jak widać, przekład grecki nie jest wolny od błędów; nadto słabo się zachował w tradycji rękopiśmiennej. Mimo to jednak właśnie ten tekst, a nie hebrajski, odegrał istotną rolę w chrześcijańskiej interpretacji misterium Paschy. Chcąc wyjaśnić teologiczne znaczenie życia, męki i zmartwychwstania Chrystusa, wspólnota apostołska odwoływała się do świadectwa Starego Przymierza. Takie *testimonia*¹⁶ spotykamy wielokrotnie w orędziu Nowego Testamentu; należy do nich także Ps 22, najważniejszy z psalmów pasyjnych¹⁷. Obliczono, że Nowy Testament nawiązuje do niego 13 razy, z tego 9 razy w historii męki¹⁸. Przy bardziej uważnej lekturze można tych odniesień znaleźć znacznie więcej¹⁹:

Psalm 22	cytat	aluzja	nawiązanie		
w. 2	Mt 27, 46n : Mk 15,34n.	Mt 27, 50 : Mk15, 37	Łk 18, 7 Rz 5, 5		
w. 3					
w. 6b					
w. 7					
w. 8					
w. 8n					
w. 9					
w. 14					
w. 16b					
w. 19				1 P 5, 8 J 19, 28	Mt 27, 29. 39 : Mk 15, 29 Łk 23, 35 Mt 27, 43
	Mt 27, 35 : Mk 15, 24: Łk 23, 34 : J 19, 24				
w. 22	Hbr 2, 12	J 17, 6	2 Tm 4, 17 Ap 19, 5		
w. 23					
w. 24					
w. 25					
w. 26					
w. 29					
w. 30					
w. 30c					
w. 32				Hbr 5, 7	Ef 1, 6. 12. 14 1 Kor 15, 25 Flp 2, 10 Ga 2, 20 J 1, 13

co niektórzy poprawiają na „śpiący” w ziemi; mielibyśmy wówczas w psalmie załączek myśli o zmartwychwstaniu. Starożytne przekłady nie potwierdzają jednak tej lekcji.

¹⁶ Znane już były dawniej w judaizmie, jak dowodzą choćby teksty z Qumran.

¹⁷ Zob. J. D a n i é l o u. *Le Ps 21 et le mystere de la Passion*. W: *Etudes d'exegese judéo-chrétienne (Les Testimonia)*. Paris 1966 s. 28-41.

¹⁸ Zob. J. A. S o g g i n. *Appunti per esegesi cristiana della prima parte del salmo 22*. „Bibbia e Oriente” 7:1965 s. 105-116.

¹⁹ Por. J. H. R e u m a n n. *Psalm 22 and the Cross*. „Interpretation” 28:1974 s. 39-58, zwł. 41 n.

Ps 22 musiał być wykorzystywany w katechezie pasyjnej jeszcze przed pi-semną redakcją ewangelii. dowodzi tego fakt, że synoptycy, w odróżnieniu od Jana, nie cytują psalmu, lecz korzystają z jego słownictwa w samej narracji męki Pańskiej. Wystarczy porównać Mt 27, 35 z Ps 22, 19 (*diemerisanto; bal-lein kleron; himatia*) czy też Mt 27, 39 z Ps 22, 8. W obydwu tych tekstach Mateusz zgadza się z Markiem.

Ponadto Mt 27, 43 wkłada w usta arcykapłanów i uczonych werset z Ps 22, 9: „Zaufał Bogu, niechże go wybawi teraz, jeśli chce”. W tym wypadku jest to swobodna parafraza, a nie cytat według Septuaginty²⁰. U Łukasza natomiast spotykamy jeszcze inną tradycję: nawiązuje on bowiem do Ps 21, 8, mówiąc o wyszydzeniu Ukrzyżowanego: „A lud stał patrząc (*theoron*). Także przywódcy szydziili (*exemykterizon*) mówiąc: Innych wybawiał, niechże teraz siebie wybawi (*sosato*), jeśli jest to Boży Pomazaniec, Wybrany” (Łk 23, 35). Wszystkie trzy czasowniki zgodne są z grecką wersją psalmu, co pozwala przypuszczać, że Łukasz korzystał tu z tekstu Septuaginty.

Natomiast cytat z Ps 22, 19 u św. Jana jest już cytowany dokładnie według wersji greckiej²¹. W odróżnieniu od synoptyków, Jan nie tylko wykorzystał ten szczegół w opisie Męki, ale potraktował go jednoznacznie jako proroctwo: „Aby się wypełniło Pismo mówiące: Podzielili między siebie szaty moje, a o suknię moją rzucili los. To właśnie uczynili żołnierze” (J 19, 24). Widzimy tu kolejne stadium refleksji nad tekstem psalmu. Ewangelista wykorzystał synonimiczny paralelizm wersetu dla podkreślenia symboliki całodzianej szaty Chrystusa²².

Komentatorzy pytają, czemu w ewangelijnych opisach męki Chrystusa brak wykorzystania wersetu 17c o przebicium rąk i nóg. „Być może, iż ewangeliści pominieli ten werset, bo jego tekst oryginalny źle się przechował” – odpowiada ks. J. Homerski²³. Ale jest też możliwe, że nawiązuje do niego św. Łukasz w opisie chrystofanii w wieczerniku, gdzie Zmartwychwstały ukazuje uczniom „swoje ręce i nogi” (Łk 24, 40).

Wyraźnie powoła się na Ps 22, 17 dopiero św. Justyn w połowie II wieku (*Dial.* 97, 3). Liczne *testimonia* zaczerpnięte z tego psalmu w tradycji apostoelskiej²⁴ świadczą o jego znaczeniu w katechezie pierwotnego Kościoła.

²⁰ K. Stendhal (*The School of St. Matthew and Its Use of the Old Testament*. New York 1971 s. 140 n.) wnioskuje stąd, że mamy tu do czynienia z innym zbiorem „testimoniów”.

²¹ Por. J. H o m e r s k i. *Starotestamentalne cytaty i aluzje w ewangelicznych opisach męki i śmierci Jezusa*. RTK 26:1979 z. 1 s. 20 n.

²² Zob. L. S t a c h o w i a k. *Ewangelia według św. Jana*. Poznań 1975 s. 373.

²³ Zob. jw. s. 23.

²⁴ Pseudo-Barnaba, Klemens Rzymski, Justyn, Ireneusz, Cyprian; teksty omawia Daniélou (jw. s. 30 n).

Jak widzieliśmy, katecheza ta sięga korzeniami pism Nowego Testamentu i słów samego Chrystusa.

Odmawiając na krzyżu początkowe słowa tego psalmu, umierający Jezus przywołuje tę modlitwę w całości. Dlatego właśnie ewangeliści mogli w niej odnaleźć prorocstwo o męce Chrystusa i włączyć słowa psalmu w swe opowiadanie. Dlatego również tradycja apostołska uważa pierwszą część psalmu za dokładną zapowiedź misterium Paschy Chrystusa. Cytowany Justyn Męczennik pisze, że faryzeusze otoczyli Go jak cielce rogate, a obrazem diabła jest „lew, co ryczy na Niego”²⁵.

Mimo okrutnych cierpień skarga Chrystusa zanoszona do Ojca słowami Ps 22 nie była skargą buntu ani rozpacz. Była modlitwą Sprawiedliwego, pewnego miłości i opieki Ojca aż do śmierci. Wybierając tę modlitwę, Ukrzyżowany utożsamiał się z cierpiącymi Izraela, którzy boleśnie odczuwali opuszczenie przez Boga, Jego pozorne oddalenie w doświadczeniach osobistych czy narodowych.

Według Listu do Hebrajczyków znakiem wysłuchania modlitwy Jezusa jest właśnie wysłużone przez Niego zbawienie wierzących: „Z głośnym wołaniem i płaczem za dni ciała swego zanosił On gorące prośby i błagania do Tego, który mógł Go wybawić od śmierci, i został wysłuchany dzięki swej uległości... A gdy wszystko wykonał, stał się sprawcą zbawienia wiecznego dla wszystkich, którzy Go słuchają” (Hbr 5, 7. 9).

Dlatego po lamentacji następuje nagle, w drugiej części psalmu, hymn dziękczynienia. Ocalony dzieli swą radość z „braćmi” (w. 23), z „potomstwem Izraela” (w. 24), z „ubogimi” (w. 27) i „wszystkimi krańcami ziemi” (w. 28). Po bolesnych misteriach męki następuje radość zmartwychwstania. Zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią jest zbawieniem dla wszystkich ludzi. On sam ogłasza tę radość swoim uczniom w licznych objawieniach po zmartwychwstaniu.

List do Hebrajczyków wyraża przekonanie o spełnieniu się prorocstwa psalmu, kładąc w usta uwielbionego Chrystusa początek drugiej części tej pieśni (w. 23): „Przystało bowiem Temu, dla którego wszystko i przez którego wszystko, który wielu synów do chwały doprowadza, aby Przewodnika ich zbawienia udoskonalili przez cierpienie... Z tej to przyczyny nie wstydzi się nazywać ich braćmi swymi, mówiąc: Oznajmię imię Twoje braciom moim, pośrodku zgromadzenia będę Cię wychwalał” (Hbr 2, 10-12).

Spotkania z uczniów, pełne radości chrystofanie, stały się po zesłaniu Ducha Świętego „wielkim zgromadzeniem” Kościoła, w którym Chrystus sam składa ofiarę wdzięczności w Eucharystii (w. 26). Tą ofiarą sycą się „ubodzy”, którym Pan przynosi Dobrą Nowinę i wyzwolenie (w. 27). Kościół nieustannie głosi

²⁵ *Dialog z Żydem Tryfonem 103-104*. Tłum. A. Lisiecki. POK IV 284 n.

zbawienie i przybliża go wszystkim ludom ziemi: „Bo do Pana należy królestwo i On panuje nad narodami” (w. 29). Pokolenie przekazuje pokoleniu wieść o cudach dokonanych przez Pana; zgromadzenie wierzących rozszerza się po krańce ziemi. Męka i śmierć Chrystusa wydają owoce: „Ubogi Boga” (*'ani jhwh*), jak ziarno wrzucone w ziemię i obumarłe, stał się początkiem nowej ludzkości.

Jak widać, druga część psalmu (ww. 23-32) jest wyraźnie otwarta na perspektywę uniwersalistyczną i eschatologiczną: wszystkie narody zjednoczą się w jednym królestwie Boga, gdzie „ubodzy” będą ucztować ze swym Bogiem (Łk 14, 21; Mt 5, 3). Toteż tradycja patrystyczna, idąc śladem Hbr 2, 12, widzi w tej modlitwie prośbę o wezwaniu narodów do wiary. Katecheza pierwotna obficie korzysta z Ps 22, aby ukazać tajemnicę Paschy Chrystusa.

CHRISTOLOGISCHE LEKTÜRE DES PS 22

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Verfasser versucht in seinem Artikel, mittels der wirkungsgeschichtlichen Methode, die Entwicklung der christologischen, eschatologischen und universalistischen Ideen im Ps 22 darzustellen.